

Напряом роботи конференції: Практика духовно-інтелектуального виховання і навчання

ПРОГРАМА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

Пахомов І.В.,

старший викладач кафедри педагогіки, психології та менеджменту Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, м. Біла Церква, Україна

Супрун М.О.,

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри спеціальної освіти Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна

У статті описується програма формування моральних цінностей здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти, розроблена на базі кафедри педагогіки, психології та менеджменту Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти. Програма базується на засадах притчотерапії та екзистенційної психології і має на меті формування загальнолюдських гуманістичних моральних цінностей учнівської молоді.

Ключові слова: моральні цінності, здобувачі професійної (професійно-технічної) освіти, притчотерапія, екзистенційна психотерапія, тренінгова програма.

The article describes the program of formation of moral values of vocational (vocational and technical) students, developed on the basis of the department of pedagogy, psychology and management of the Belotserk Institute of Continuing Professional Education. The program is based on the principles of parable therapy and existential psychology and aims to form universal humanistic moral values of students.

Keywords: moral values, vocational (vocational and technical) education, parable therapy, existential psychotherapy, training program.

Важливою проблемою, особливо у воєнний час, є формування позитивних моральних цінностей особистості. Особливо це стосується учнівської молоді, у якій відбувається активне формування особистості, насамперед її спрямованості, чільне місце у якій займає ціннісно-сміслова сфера. Значна частина учнівської молоді (понад 0,2 млн. осіб) здобуває професійну (професійно-технічну) освіту у понад 700 закладах. Переважна їх більшість юнацького віку (16-18 років), коли інтенсивно формується спрямованість особистості: цілі, переконання, мотиви, цінності, ідеали тощо. Тому цей віковий період є сенситивним для формування ціннісно-сміслові сфери особистості.

Проблемами формування загальнолюдських гуманістичних морально-етичних цінностей займалися такі провідні вітчизняні психологи та педагоги, як: І. Бех, М. Боришевський, Л. Гридковець, О. Климишин, О. Палагнюк та О. Цукур. Серед закордонних вчених варто назвати: А. Адлер, Р. Інглхард, Ф. Клакхон, А. Маслоу, Г. Олпорт, Д. Рісмен, М. Рокіч, У. Томас, С. Томкінс, Е. Фромм, В. Франкл, Г. Хофстеде, Ш. Шварц, Е. Шпрангер та інші.

Формуванням позитивних моральних цінностей здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти займаються численні педагогічні працівники закладів професійної (професійно-технічної) освіти: заступник директорів з виховної роботи, соціальні педагоги, психологи, вихователі, майстри виробничого навчання та викладачі.

Опитування понад 300 майстрів виробничого навчання та викладачів професійно-теоретичної підготовки закладів професійної (професійно-технічної) освіти проказало, що переважна їх більшість (93%) вказали на значущість морально-етичного виховання учнівської молоді. Більшість опитаних (53%) вказали на проблему вживання алкоголю здобувачами професійної (професійно-технічної) освіти, майже половина (48%) – на наявність булінгу в їх середовища, більшість (65%) – на вживання нецензурних слів.

Переважна більшість респондентів (76%) вказали на пасивні методи морально-етичного виховання здобувачів: лекції, бесіди, перегляд кіно- та відеофільмів. Але при цьому більшість опитаних педагогічних працівників (55%) вказали на їх неефективність, що свідчить про необхідність впровадження інноваційних інтерактивних методів виховної роботи, насамперед соціально-психологічних тренінгів.

Соціально-психологічний тренінг (від англ. Training, socialpsychological) - сукупність групових методів формування умінь і навичок самопізнання, спілкування та взаєморозуміння людей в групі. Його відносять до інтерактивних методів навчання. На відміну від традиційних форм навчання у тренінгу відбувається активне включення поведінкових моделей і йде взаємообмін досвідом учасників групи.

Соціально-психологічний тренінг, будучи формою практичної роботи, завжди відображає своїм змістом певну парадигму того напрямку, поглядів якого дотримується психолог, який його проводить. При всій різноманітності підходів в даний час виділяють ряд основних концептуальних напрямків в психологічному тренінгу: психодинамічний, поведінковий, гуманістичний, когнітивний. Кожен з цих напрямків характеризується своїм власним підходом до розуміння особистості і логічно пов'язаної з цим власною системою психологічного втручання. Незважаючи на відмінності в теоретичній платформі, загальним для всіх напрямів є уявлення про те, що тренінг звернений до людської індивідуальності і спрямований на зміну тих чи інших особистісних характеристик і поведінки з метою самовдосконалення та розвитку особистості.

Враховуючи актуальність проблеми формування моральних цінностей здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти інноваційними методами, ми розробили та підготували до впровадження тренінгову програму формування моральних цінностей здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти (далі – Програму). Вона побудована на засадах екзистенційної психології та притчотерапії. Її зміст відображає сучасні тенденції з формування моральних цінностей здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти, містить інформацію щодо сутності цих цінностей, методики організації та проведення тренінгових занять в умовах сучасного закладу професійної (професійно-технічної) освіти на засадах компетентнісного підходу.

Основні положення Програми носять як науково-методичний, так і практично-зорієнтований характер і покликані сприяти більш чіткому та систематизованому уявленню про методику формування моральних цінностей здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти. Ми впевнені, що матеріали Програми стануть у нагоді педагогічним працівникам і керівникам закладів професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти, насамперед соціальним педагогам та психологам.

Програма розроблена на засадах екзистенційної психотерапії та притчотерапії, кількість прихильників практичного застосування яких останніми роками в Україні значно зросло. Це пояснюється, передусім, їх результативністю, завдяки якому за відносно короткий термін відбуваються позитивні зміни у поведінці людини.

Екзистенціальна психотерапія – форма психотерапії, метою якої є підвести клієнта до осмислення свого життя, усвідомлення своїх життєвих цінностей з прийняттям повної відповідальності за свій вибір. Вона приділяє увагу внутрішнім конфліктам людини з тими неминучими фактами існування, які не підлягають змінам. В ній існує кілька напрямків – від логотерапії Віктора Франкла до екзистенційних консультацій Ірвіна Ялома.

Усіх їх поєднує кілька ключових понять чи екзистенційних данностей, із прийняттям яких найчастіше стикаються клієнти: відсутність заданого сенсу, відповідальність та свобода, самотність та смертність. Приймаючи відповідальність, клієнт позбавляється позиції жертви обставин і вчиться приймати рішення самостійно. Приймаючи свою смертність, він вчиться цінувати життя. Приймаючи відсутність заданого сенсу як умову існування, він сам шукає та створює сенси для себе. Приймаючи неминучість самотності, він вчиться спиратися на себе і вступати у стосунки з іншими людьми усвідомлено.

Уникнення цих данностей людського буття може спровокувати внутрішні конфлікти та труднощі у житті клієнта. Екзистенційний психотерапевт може допомогти помітити подібні патерни у поведінці та мисленні клієнта, і розібратися в тих екзистенційних питаннях, які провокують внутрішні конфлікти. Пацієнт зможе позбутися їх тиску, прийняти їх і постаратися знайти нові сенси з урахуванням цих обставин у своєму житті.

Екзистенційна психологія розглядає людину як особистість, а не набір симптомів чи відхилень від клінічної норми. Саме свідомість людини робить її існування унікальним і осмисленим, що виходить за межі біологічних чи соціальних ролей. Екзистенційний підхід приділяє увагу переживанням клієнта тут і зараз, оскільки вони зумовлюють перебіг його подальшого життя.

Незалежно від напрямку, екзистенційна психологія обертається навколо пошуку сенсу у житті. Логотерапія – один з напрямів екзистенційної психотерапії, заснований психіатром Віктором Франклом. Екзистенційний психотерапевт працює з індивідуальними запитами клієнта та не обмежується певними техніками чи вправами. Сесії відштовхуються від діалогу пацієнта та терапевта, між якими формуються стосунки сповнені прийняття та довіри. Завдяки психологічному консультуванню, клієнт знаходить відповіді на базові питання екзистенційної психології: «Для чого я існую?», «Що наділяє моє існування цінністю?», «Як робити вибори та брати відповідальність за своє життя?» та «Що я думаю про смерть і як це впливає на мене зараз?»

Таким чином, у терапевтичному процесі досліджуються страхи людини, і це дозволяє їй осмислити свій шлях та цілі, впоратися з тривожністю, прийняти власну смертність та самотність як неминучість існування. Він обертає увагу всередину і цим змінює своє ставлення до зовнішнього світу. Вона не обертається довкола песимізму. Навпаки, вона допомагає позбутися ілюзорного сприйняття світу та перестати тікати від своїх страхів. Людина може побачити те, як реально влаштований світ і почати брати активну участь у власному життєвому шляху.

Участь у Програмі слугує ефективним інструментом корекції порушень ціннісно-сислової сфери здобувача професійної (професійно-технічної) освіти. Учасники замислюються над своїми життєвими цінностями, набувають знань та вмінь щодо планування шляхів їх досягнення. Екзистенційний підхід вимагає від фахівців зваженого та уважного ставлення до формуванні системи цінностей особистості. Безперечно, визнання ефективності загальнолюдських цінностей є необхідною умовою впровадження Програми.

Також основною Програми є притчотерапія, основою якої є застосування притч.

Притча – це коротка повчальна розповідь в алегоричній формі, що містить у собі моральне повчання. Але моральну настанову ми отримуємо і після читання казки або легенди. Так в чому полягає різниця між притчами та іншими видами народної творчості?

Головна відмінність – це те, що отримавши моральне повчання, висновок повинен зробити той, хто її читав або слухав. Тобто треба зробити самостійний висновок. Будь-яка притча – це переказ реальних подій, з конкретними персонажами, місцем і часом події. Вона перевірена часом і є аксіомою.

Як зазначає В. Сулицький [2, с. 47], використання притч у психологічній практиці повинно відповідати вимогам логічного співвідношення її змісту потребам і запитам клієнта; доцільності в контексті ситуації; легкості у сприйнятті інформації; мінімальної кількості подій і їх учасників; наявності моралі, що відповідає темі консультування. Також, треба враховувати вік клієнта, його освітній рівень, індивідуальні психологічні особливості, релігійні переконання, світогляд тощо.

Використання притча-терапії у роботі з будь-яким клієнтом допомагає вплинути на підвищення власної самооцінки; на мотиваційну готовність діяти, а не стогнати про свою безпорадність і нікчемність; на прийняття правильного рішення у складних обставинах і надзвичайних ситуаціях, використовуючи досвід інших людей; на активізацію внутрішніх ресурсів організму людини; на пошук та знайдення себе як особистості. Окрім цього, притчі

– це відповіді на питання, приклад вчинку, рекомендації з налагодження власного життя тощо.

Програма призначена для роботи з особами різного віку та статі, які здобувають професійну (професійно-технічну) освіту і прагнуть навчитися керувати своїми емоціями та діями, приймати рішення, визначати мету і планувати позитивні зміни у своєму житті [1].

Мета Програми – усвідомлення учасниками системи власних життєвих цінностей, навичок конструктивного та позитивного мислення, саморегуляції, рефлексії, цілепокладання і планування, а також сприяння позитивним змінам у поведінці.

Основними завданнями Програми є: сформулювати усвідомлення власної системи життєвих цінностей; розуміння власної відповідальності за керування своїм життям; усвідомлення цінностей як рушійної сили людини; сприяти розумінню власної відповідальності за свої цінності; розуміння процесу формування просоціальних цінностей і їх впливу на життя людини; надати інформацію щодо основних гуманістичних цінностей, а також сприяти розумінню учасниками важливості правильної постановки цілей та визначення шляхів їх досягнення, планування змін у своєму житті.

Позитивна динаміка всіх учасників групи визначається шляхом постійного спостереження за їх поведінкою та реакцією на навчальний матеріал, а також аналізу заповнення ними оцінювальних форм.

Навчально-методичний комплект Програми складається з методичного посібника для ведучого. Матеріали Програми подано у вигляді серії з 13 послідовних занять. Кожне заняття триває дві академічні години (90 хв.) і складається з трьох частин: вступна частина (привітання учасників Програми, повторення матеріалу попереднього заняття, роз'яснення незрозумілого); основна частина (огляд поточного заняття, представлення нового теоретичного матеріалу, інтерактивні вправи) та підсумок заняття (підбиття підсумків, оцінювання кожним учасником своєї роботи, матеріалу Програми і роботи ведучого).

Зміст Програми складається з 13 тем, майже усі з яких відповідають певним моральним цінностям: «Цінності», «Ціннісний вибір», «Життя», «Щастя», «Сім'я», «Свобода», «Любов», «Дружба», «Праця», «Час», «Самовдосконалення», «Батьківщина» та «Підсумки».

Основна форма проведення заняття – тренінг, що дозволяє учасникам обмінюватися інформацією з іншими у групі, вчитися висловлювати свою думку, розвивати та відпрацьовувати на практиці необхідні навички. У процесі тренінгу інформація засвоюється швидше, тому що учасники мають змогу обговорити те, що є незрозумілим, поставити питання й одразу застосувати отримані знання на практиці, формуючи таким чином відповідні поведінкові навички.

Групова робота в межах тренінгу реалізується у різних формах, що охоплюють інформаційні повідомлення та презентації ведучого, пошук творчих ідей за допомогою «мозкового штурму», бесіди та обговорення, роботу в групах, рольові ігри. Також можливе застосування інших форм роботи, що дають учасникам можливість закріпити здобуті теоретичні знання на практиці. Вибір форми залежить від особливостей конкретної групи та можливостей ведучих.

До моменту входження учасників у Програму бажано провести індивідуальну роботу з ними з метою ознайомлення зі змістом, метою Програми та очікуваним результатом, а також графіком відвідування занять.

Необхідно врахувати, що впродовж проходження Програми деякі учасники матимуть потребу у додатковій увазі з боку спеціалістів, тому необхідно забезпечити їх своєчасну підтримку та надавати кваліфіковану допомогу (наприклад, забезпечення психологічною підтримкою).

Упродовж проведення Програми бажано підтримувати зв'язок зі спеціалістами, залученими до співпраці (психологами, соціальними працівниками), для відстеження змін у поведінці учасників.

Надалі, з метою закріплення позитивних результатів та відстеження ефективності Програми, бажано проводити періодичні зустрічі з учасниками та працівниками, залученими до роботи з ними (наприклад, після її проходження через 3 та 6 місяців).

Оптимальний розмір групи – 6-8 осіб. Рекомендована періодичність занять – не рідше одного разу на тиждень. Позитивно впливає на динаміку групи та розгляд тем Програми наявність ведучого, який є особою, що сприятиме формування у учасників позитивної моделі цінностей.

Бажано, щоб ведучий Програми мав психологічну чи педагогічну освіту; був знайомим з основами екзистенційного підходу, володів матеріалами Програми, знаннями, вміннями та навичками тренінгової роботи з аудиторією; дотримувався вимог етичного кодексу психолога, зокрема збереження конфіденційності інформації, отриманої від учасника.

Проведення Програми передбачає певні вимоги до навчального приміщення та його технічного забезпечення, а саме: площа аудиторії має відповідати чисельності групи; стільці для учасників та ведучого мають бути розташовані по колу, за межами якого мають розміщуватися столи для роботи груп; місця учасників повинні бути мобільними, столи та стільці – доступними для переміщення; має бути наявна дошка для розміщення блокнота фліпчарт; необхідна проекційна техніка (ноутбук і проектор) та екран.

У Програмі застосовуються три основні групи інтерактивних методів: дискусійні, ігрові та методи, засновані на невербальній активності учасників. Нами застосовувалися три основні різновиди дискусійного методу: біографічна, тематична та інтерактивна дискусія.

При біографічній дискусії у центрі уваги групи знаходиться конкретний здобувач освіти, який розповідає про своє минуле, свої неприємні думки, переживання, а члени групи, в подальшому обговоренні намагаються допомогти йому виділити його внутрішньо-особистісні проблеми і, на основі цього, більш глибоко їх осмислити. Таким чином, група розглядає окремі фрагменти біографії людини і аналізує її проблеми.

В тематичній дискусії в центрі уваги групи знаходиться не конкретна особистість, а певна тема. Як правило, це тема заняття, тобто певна моральна цінність. У цьому випадку, на відміну від біографічної дискусії, особисті проблеми учасників актуалізуються і розглядаються опосередковано, так як в процесі обговорення теми відбувається непряма проекція індивідуально-психологічних якостей і проблем, що висловлюються учасниками.

Відмінною особливістю інтерактивної дискусії є те, що в центрі уваги групи знаходиться не конкретна людина або тема, а тренінгова група, коли вся активність учасників спрямована на аналіз внутрішньо-групових процесів. Вона може бути неструктурована і структурована.

Важливе місце в Програмі займають ігрові методи, насамперед рольові та ділові ігри. До відмітних ознак ігрової діяльності, які мають важливе значення в груповому соціально-психологічному тренінгу, відносяться: умовність, невизначеність, символічність, просторово-часова відособленість та рольова необмеженість гри.

Умовність гри полягає у наступному: учасники тренінгу діють в рамках умовної реальності (що вони цілком усвідомлюють), яка має свої правила на відміну від правил реальному житті. Символічність гри визначає: учасники гри не бояться нанести своїми діями моральну шкоду собі і своїм партнерам по спілкуванню, зробити помилку, яка поставить їх перед необхідністю несення відповідальності. У грі можна подолати те, що здається нездоланим в реальному житті. В результаті цього з'являється можливість для прийняття більш ризикованих рішень, експериментування зі своєю поведінкою.

Невизначеність гри означає: міжособистісні ігри найчастіше не мають однозначно передбачуваного розвитку, що позбавляє учасників тренінгу можливості використовувати чіткі алгоритми прийняття рішення і змушує їх застосовувати винахідливість і кмітливість. Просторово-часова відособленість гри полягає у тому, що: у грі простір і час як би «стискаються», що робить гру динамічною і насиченою подіями. Рольова необмеженість гри означає наступне: учасники можуть виступати в різних ролях, про багато з яких у них немає

достатніх уявлень, що дозволяє, з одного боку, краще зрозуміти людей що грають ці ролі, а, з іншого боку, розширити власний репертуар ролей.

У Програмі застосовувалися рівні види ігор: операційні (ділові) та міжособистісні (соціально-психологічні). В операційних (ділових) іграх перевага віддається інструментальному, тобто предметно-професійному аспекту навчання і не передбачається навчання спілкуванню. У таких іграх є заздалегідь підготовлений сценарій, в який закладено більш-менш жорсткий алгоритм прийняття рішення, чіткі критерії оцінки прийнятого рішення (правильно - неправильно). У Програмі застосовувалися різні види операційних ігор: аналіз конкретних ситуацій, рольові та імітаційні ігри.

Також у Програмі застосовувалися міжособистісні (соціально-психологічні) ігри, які спрямовані на формування комунікативної компетентності, зміна особистості людини. У міжособистісних іграх часто відсутній жорсткий алгоритм поведінки, чіткі критерії аналізу та оцінки його адекватності, можуть існувати декілька можливих правильних варіантів прийняття рішення, поведінки в ігровій ситуації. У Програмі використовувалися такі види міжособистісних ігор: ігри неконцептуального змісту; ігри психодрами і соціодрами.

Також у Програмі використовувалися методи, засновані на невербальній активності учасників: психогімнастика та метод художнього самовираження. Психогімнастика являє собою комплекс різних прийомів, спрямованих на організацію невербального прояву особистості і спілкування учасників. Психогімнастичні вправи застосовувалися у Програмі в трьох аспектах: на етапі розминки, в процесі проведення і в завершенні сеансу (в цілях зняття напруги, зменшення психологічної дистанції, активізації учасників); як засіб експрес-діагностики учасників; а також для формування деяких невербальних навичок, важливих з точки зору цілей тренінгу.

Структура кожного сеансу психогімнастики складалася з трьох частин: підготовча частина, спрямована на підвищення фізичної спритності і рухливості, зняття напруги, формування готовності до виразного невербального самовиразу учасників; пантомімічна частина, на якій ведучий надає теми, які учасники повинні висловити своїми невербальними рухами; заключна частина призначена для розслаблення, зняття напруги, яке виникло на попередньому етапі.

Також під час розгляду деяких тем Програми застосовувався метод художнього самовираження через малювання. Він виконує різні функції (творчу, сублімаційну, проєктивну) і, тому, може бути використаний у різних цілях. Творча функція полягає в тому, що художня активність є засобом актуалізації творчих можливостей людини, засобом її самореалізації, в результаті чого підвищується самоповага, самооцінка людини. Діяльнісна функція дозволяє людині відволіктися від надмірної концентрації на власній хворобі або хворобі родичів, підтримує в ньому оптимізм, інтерес до життя. Сублімаційна функція забезпечує вираз людиною деструктивних тенденцій (наприклад, агресія) в формі, що соціально приймається, тобто у формі малювання, ліплення, твори віршів і т. д. Проєктивна функція стимулює прояв в художній творчості індивідуально-психічних особливостей людини, її проблем, переживань, що сприяє їх кращому усвідомленню.

У Програмі найчастіше використовується проєктивна функція художнього самовираження у вигляді такого методу, як проєктивний малюнок. Він може використовуватися на різних етапах тренінгу як метод експрес-діагностики кожного учасника або групи в цілому.

Під час проходження Програми здобувачі професійної (професійно-технічної) освіти можуть брати участь у різних тренінгових вправах: вербальних та невербальних, рухливих, мистецьких, письмових та усних тощо. Серед вербальних вправ переважали: групові дискусії, велика частина рольових ігор, вправи, спрямовані на розвиток комунікативних навичок і т. д. 2. Невербальні вправи: вправи, спрямовані на розвиток невербальних комунікативних навичок, підвищення згуртованості групи, тілесно-орієнтовані вправи.

Велику зацікавленість здобувачів освіти повинні викликати вправи, що стимулюють фізичну активність учасників: різного роду рухливі ігри; а також вправи, що включають

малювання: арт-терапевтичні вправи, вправи, спрямовані на підвищення компетентності в спілкуванні (наприклад, «розмова в малюнках»).

Велике значення мають письмові вправи: письмовий виклад думок; складання плану дій; техніки, в основі яких лежить ідея написання листа і т. д.; а також вправи, що не вимагають прояви зовнішньої активності: робота відбувається у внутрішньому плані. Це техніки візуалізації, релаксаційні вправи і т. д.

За критерієм «переважні завдання», які вирішуються у Програмі за допомогою даної вправи можливо виділити наступні вправи: вправи на взаємне представлення учасників; вправи, спрямовані на підвищення рівня активності учасників, їх емоційне залучення в процес («розминка»); вправи, спрямовані на згуртування тренінгової групи; вправи, спрямовані на розвиток навичок колективної діяльності; вправи, спрямовані на розвиток навичок вербального та невербального спілкування; вправи, спрямовані на підвищення чутливості, отримання нового сенсорного досвіду; вправи, спрямовані на розвиток умінь конструктивно виражати почуття і емоції, підвищення рівня усвідомленості емоцій; вправи, спрямовані на навчання стратегіям поведінки в конфліктних ситуаціях; вправи, спрямовані на отримання зворотного зв'язку для учасників і (або) для тренера.

Програма містить 13 занять з наступних тем: «Цінності», «Ціннісний вибір», «Життя», «Щастя», «Сім'я», «Свобода», «Батьківщина», «Любов», «Дружба», «Праця», «Час», «Самовдосконалення» та «Підсумкове». Кожне з занять відображає певну моральну цінність. Кожне заняття має певну структуру: вступна частина, знайомство, правила роботи, очікування, основні частина та рефлексія (підбиття підсумків).

Програма починається з вступного заняття з теми «Цінності». Його мета - сформувані розуміння значущості цінностей для людини, а завдання: ознайомити учасників з основними цінностями, необхідними для успішного керування життям; визначити власні сильні та слабкі сторони й усвідомити важливість використання своїх ресурсів для формування позитивних цінностей; сприяти позитивній мотивації учасників на подальше проходження Програми.

У вступній частині першого заняття з теми «Цінності» передбачено повідомлення тренера про себе та Програму, робиться огляд заняття та усієї Програми. У частині «Знайомство» здобувачі професійної (професійно-технічної) освіти виконують вправу «Моє ім'я». У наступній частині заняття «Правила» учасники ознайомлюються з правилами тренінгової роботи та приймають їх. Далі учасники висловлюють очікування від заняття та Програми, виконуючи вправу «Я очікую». Основна частина заняття – виконання вправ «Цінності», «Сильні та слабкі сторони», «Хто Я», а також аналіз притчі «Глечик та каміння», які допомагають їм усвідомити значущість позитивних моральних загальнолюдських гуманістичних цінностей. У заключній частині заняття робиться підсумовування, підбиття підсумків та заповнення оцінювальної анкети.

Друге заняття має назву «Ціннісний вибір». Його мета – сформувані усвідомлення необхідності ціннісного вибору у житті, завдання: інформувати учасників про необхідність ранжування цінностей у житті; сприяти розумінню ефективних шляхів вибору цінностей; сприяти позитивній мотивації учасників на подальше проходження Програми.

У вступній частині заняття «Ціннісний вибір» тренер традиційно робить інформаційне повідомлення та огляд заняття, у частині «Знайомство» учасники виконують вправу «У чому мені пощастило в житті». В основній частині заняття здобувачі освіти виконують вправи «Аукціон», «Як розпорядитися життям», «Мої цінності», «Верстові стовпи» та «Пріоритети», які допомагають їм усвідомити необхідність зрілого вибору позитивних моральних цінностей. У заключній частині заняття традиційно робиться підсумовування, підбиття підсумків та заповнення оцінювальної анкети.

Третє заняття присвячене цінності «Життя», яка вважається головною екзистенційною цінністю людини. Її мета – сприяти розумінню учасниками цінності життя, а завдання: сприяти розвитку навичок самоаналізу; допомогти учасникам дійти висновку, що життя є

найвищою цінністю; сприяти розумінню необхідності прогнозування можливих наслідків власних дій; навчити визначати оптимальні шляхи досягнення цілей у житті.

У вступній частині заняття «Життя» тренер традиційно робить інформаційне повідомлення та огляд заняття, у частині «Знайомство» учасники виконують вправу «Я майстер». В основній частині заняття здобувачі освіти здійснюють мозковий штурм «Життя – це...», виконують вправу «Чаша», обговорюють притчі «Чотири дружини», «Садівник і падишах», «Смак життя», «Що найголовніше?», «Плавці», «Дві свічки», «Пташка», «Кава», «Чаша», які допомагають їм усвідомити необхідність відповідального ставлення до власного життя. У заключній частині заняття традиційно робиться підсумовування, підбиття підсумків та заповнення оцінювальної анкети.

Четверте заняття присвячена ще одній екзистенційній темі – «Щастя». Її мета – сприяти розумінню учасниками власного поняття про щастя, яке є головною метою людини, а завдання: допомогти учасникам усвідомити власне щастя; звернути увагу учасників на те, що кожен розуміє щастя по-своєму; навчитися визначати шляхи досягнення щастя.

У вступній частині заняття «Щастя» тренер традиційно робить інформаційне повідомлення та огляд заняття, у частині «Знайомство» учасники виконують вправу «Я впевнений». В основній частині заняття здобувачі освіти здійснюють мозковий штурм «Щастя – це...», обговорюють притчі «Шматок глини», «Кіт і кошеня», «Дві краплини олії», «Три приятелі», «Гроші і щастя», «В чому полягає щастя», «Заради щастя дітей», які допомагають їм усвідомити справжній зміст поняття «щастя». У заключній частині заняття традиційно робиться підсумовування, підбиття підсумків та заповнення оцінювальної анкети.

П'яте заняття присвячена актуальній для кожній людині темі - «Сім'я». Її мета – сформулювати розуміння учасниками сім'ї як однієї з головних цінностей, з завдання: продемонструвати помилковість одностороннього бачення сім'ї; сформулювати розуміння й усвідомлення сім'ї як базової цінності; ознайомити із системою функцій сім'ї.

У вступній частині заняття «Сім'я» тренер традиційно робить інформаційне повідомлення та огляд заняття, у частині «Знайомство» учасники виконують вправу «Вкажи на партнера». В основній частині заняття здобувачі освіти здійснюють мозковий штурм «Сім'я – це...», обговорюють притчі «Ознаки сімейного щастя», «Планета Щаслива Родина», «Довге сімейне життя», «50 років ввічливості», «Ложки», «Чудодійна водиця», «Любов, терпіння, прощення», «Секрет сімейного щастя», «Мій чоловік кращий», «10 корів», «Отрута для свекрухи», «Батьківський час», які допомагають їм усвідомити справжній зміст поняття «сім'я». У заключній частині заняття традиційно робиться підсумовування, підбиття підсумків та заповнення оцінювальної анкети.

Шосте заняття присвячена актуальній для кожній людині темі – «Свобода». Її мета – надати учасникам інформацію щодо особливостей свободи як цінності, завдання: показати вплив свободи на досягнення цілей; визначити основні прояви свободи у мисленні людини; продемонструвати негативні наслідки неправильного розуміння свободи на шляху до досягнення мети.

У вступній частині заняття «Свобода» тренер традиційно робить інформаційне повідомлення та огляд заняття, у частині «Знайомство» учасники виконують вправу «Моя формула». В основній частині заняття здобувачі освіти здійснюють мозковий штурм «Свобода – це...», обговорюють притчі «Собака і вовк», «Мішок соломи», «Метелик», «Усе у твоїх руках», «Віслюк», які допомагають їм усвідомити справжній зміст поняття «свобода». У заключній частині заняття традиційно робиться підсумовування, підбиття підсумків та заповнення оцінювальної анкети.

Сьоме заняття також присвячене актуальній для осіб юнацького віку темі «Любов». Особливу актуальність ця тема має для здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти, вік яких становить 16-18 років. Його мета – сприяти розумінню учасниками важливості любові як цінності, завдання: сприяти усвідомленню важливості постановки

цілей та умов, необхідних для її досягнення; розвинути уміння учасників приймати рішення та робити усвідомлений вибір.

У вступній частині заняття «Любов» тренер традиційно робить інформаційне повідомлення та огляд заняття, у частині «Знайомство» учасники виконують вправу «Перебудови». В основній частині заняття здобувачі освіти здійснюють мозковий штурм «Любов – це...», обговорюють притчі «Любов і час», «Три горобці», «Любов, багатство та здоров'я», які допомагають їм усвідомити справжній зміст поняття «любов». У заключній частині заняття традиційно робиться підсумовування, підбиття підсумків та заповнення оцінювальної анкети.

Восьме заняття також присвячене актуальній для осіб юнацького віку темі «Дружба». Особливу актуальність ця тема має для здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти, вік яких становить 16-18 років. Її мета – сформуванню усвідомлення дружби як важливої життєвої цінності, завдання: інформувати учасників про особливості дружби; сприяти розумінню ефективних шляхів виявлення справжніх і несправжніх друзів; сприяти позитивній мотивації учасників на подальше проходження Програми.

У вступній частині заняття «Дружба» тренер традиційно робить інформаційне повідомлення та огляд заняття, у частині «Знайомство» учасники виконують вправу «Моя ім'я». В основній частині заняття здобувачі освіти здійснюють мозковий штурм «Дружба – це...», обговорюють вірші Олени Боднар «Дружба» та Івана Франка «Справжній друг», притчі «Рай та пекло» та «Вірний друг», які допомагають їм усвідомити справжній зміст поняття «дружба». У заключній частині заняття традиційно робиться підсумовування, підбиття підсумків та заповнення оцінювальної анкети.

Дев'яте заняття, на наш погляд, присвячене актуальній для здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти «Праця», оскільки вони здобувають професію, відвідують уроки професійно-виробничого навчання (професійно-практична підготовка), проходять виробничу практику на підприємствах. Його мета – сприяти розумінню учасниками цінності праці, завдання : сприяти розвитку навичок самоаналізу; допомогти учасникам дійти висновку, що праця є однією з важливих цінностей; сприяти розумінню необхідності праці для досягнення інших цілей.

У вступній частині заняття «Праця» тренер традиційно робить інформаційне повідомлення та огляд заняття, у частині «Знайомство» учасники виконують вправу «Моя професія». В основній частині заняття здобувачі освіти здійснюють мозковий штурм «Праця – це...», обговорюють притчі «Два працівники», «Рибалка та бізнесмен», «Змагання лісорубів», «Якщо не я, то хто?», «Будівельники», «Таємниці майстерності», які допомагають їм усвідомити справжній зміст поняття «праця». У заключній частині заняття традиційно робиться підсумовування, підбиття підсумків та заповнення оцінювальної анкети.

Десяте заняття присвячене важливій темі «Час». Його мета – сприяти розумінню учасниками розуміння цінності часу, завдання: допомогти учасникам усвідомити цінність часу; звернути увагу учасників на необхідність раціонального використання часу; навчитися визначати шляхи раціонального використання часу.

У вступній частині заняття «Час» тренер традиційно робить інформаційне повідомлення та огляд заняття, у частині «Знайомство» учасники виконують вправу «Знайти того, хто». В основній частині заняття здобувачі освіти здійснюють мозковий штурм «Час – це...», обговорюють притч «Цінність часу», «Банківський рахунок», «Дорогоцінний час», «Тисяча кульок», «Янгол та бізнесмен», «Минуле, сьогодні та майбутнє», які допомагають їм усвідомити справжній зміст поняття «час». У заключній частині заняття традиційно робиться підсумовування, підбиття підсумків та заповнення оцінювальної анкети.

Одинадцяте заняття стосується теми «Самовдосконалення». Його мета – сформуванню усвідомлення самовдосконалення як шляху досягнення життєвих цінностей, завдання: інформувати учасників про особливості самовдосконалення; сприяти розумінню ефективних

шляхів самовдосконалення; сприяти позитивній мотивації учасників на подальше проходження Програми.

У вступній частині заняття «Самовдосконалення» тренер традиційно робить інформаційне повідомлення та огляд заняття, у частині «Знайомство» учасники виконують вправу «Інтерв'ю». В основній частині заняття здобувачі освіти здійснюють мозковий штурм «Самовдосконалення – це...», обговорюють притчі «Кава», «Гусак і гусінь», «Яйце, морквина та кава», «Жабеня», «Олівець», які допомагають їм усвідомити шляхи власного самовдосконалення. У заключній частині заняття традиційно робиться підсумовування, підбиття підсумків та заповнення оцінювальної анкети.

Враховуючи надзвичайну важливість у період воєнного стану національно-патріотичного виховання, дванадцяте заняття ми присвятили темі «Батьківщина». Її мета – сформулювати усвідомлення Батьківщини як важливої життєвої цінності, завдання: інформувати учасників про цінність Батьківщини для кожної людини; сприяти розумінню її важливості для формування самоідентичності особистості; сприяти позитивній мотивації учасників на подальше проходження Програми.

У вступній частині заняття «Батьківщина» тренер традиційно робить інформаційне повідомлення та огляд заняття, у частині «Знайомство» учасники виконують вправу «Звідки я родом». В основній частині заняття здобувачі освіти здійснюють мозковий штурм «Батьківщина – це...», обговорюють притчі «Чужі та свої», «Сини на чужині», «Де народився, там і згодився», «Блудний син», які допомагають їм усвідомити власні почуття до Батьківщини. У заключній частині заняття традиційно робиться підсумовування, підбиття підсумків та заповнення оцінювальної анкети.

Останнє тринадцяте заняття Програми – підсумкове. Її мета – визначити досяжні життєві цінності для кожного з учасників, актуалізувати розуміння учасниками того, що зміна поведінки та власного життя залежить безпосередньо від них, завдання: сформулювати вміння визначати цінності з урахуванням потреб; навчити визначати послідовність у діях для реалізації цінностей.

У вступній частині підсумкового заняття тренер традиційно робить інформаційне повідомлення та огляд заняття, у частині «Знайомство» учасники виконують вправу «Моя річ». В основній частині заняття здобувачі освіти виконують вправи «Валіза» та «План дій», які допомагають їм усвідомити шляхи подальшого розвитку та самовдосконалення. У заключній частині заняття традиційно робиться підсумовування, підбиття підсумків та заповнення оцінювальної анкети, прощання з учасниками та побажання їм та тренеру.

Таким чином, запропонована нами тренінгова програма формування моральних цінностей здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти, на нашу думку, дозволить сформулювати позитивні просоціальні гуманістичні загальнолюдські морально-етичні цінності учнівської молоді, що буде дієвим засобом профілактики та попередження негативних соціально-психологічних явищ, які мають місце у закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Список використаних джерел

1. Пахомов І. В. Формування моральних цінностей здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти : програма тренінгу. Біла Церква: БНПО ДЗВО «УМО», 2023. 143 с.
2. Суліцький В. В. Притча-терапія в роботі з клієнтами. *Danish Scientific Journal*. København : 2020. № 36. Р. 46-49.